

Teylingen van het begin tot aan de brand van 1676

Aad van der Geest

De perikelen van de Tachtigjarige Oorlog, die duurde van 1568 tot 1648, hebben hun sporen, in wat nu de Duin- en Bollenstreek is, behoorlijk nagelaten. De belegeringen van Haarlem (1572-1573) en Leiden (1573-1574) en het daarmee gepaardgaande geweld onder de burgerbevolking, hakten er diep in. Dit geweld kwam zowel van rondtrekkende Spaanse troepen alsook van de Staatse troepen van Willem van Oranje. Er werd geroofd, geplunderd, verkracht en vermoord. De meeste kerken in de streek op die van Voorhout en Noordwijk na, die wonderwel gespaard bleven, kwamen er al niet veel beter af. Na het ontzet van Leiden op 3 oktober 1574 en het wegtrekken van de gehate Spanjaard, haalde men dan ook opgelucht adem. Slot Teylingen en omgeving, waar tijdens de belegering van Haarlem 4000 man Staatse troepen gelegerd waren, was zwaar gehavend uit de strijd gekomen. Nadat men weer enigszins op adem was gekomen werd aan het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw aan de wederopbouw van kerken, kastelen en dorpen begonnen. Slot Teylingen zou daarbij een grandeur bereiken zoals het daarvoor nooit gekend had. Het sprookje zou echter maar kort duren.

In een vogelvlucht door de tijd nemen we u mee vanaf de eerste vermelding tot aan de brand van 1676.

HET ALLEREERSTE BEGIN

In de zogeheten Goederenlijst van St. Maarten die zijn oorsprong in de 8ste en 9de eeuw vindt, komen twee vermeldingen voor met betrekking tot Teylingen. Taglingi en Osfrithem-Taglingthos, staat er geschreven en beide zijn veldnamen. In het Germaans had *taegl* of *tagla* de betekenis van staart en dit woord zou transformeren tot *teyl*. Dit is tevens verwant aan het Engelse *tail*. In *thos* herkennen we het latere woord *does*, in de betekenis van mosveen of een moerassige wildernis met (laag) kreupelhout en struikgewas. Teylingen lag dus van oorsprong op of aan een staart, met andere woorden, op een oude strandwal. Het ongetwijfeld nabij gelegen Teylingveen (staartveen) behoorde bij de nederzetting van ene Osfrith. Waar deze plaats ooit gelegen heeft, is nog steeds onduidelijk.

BEKNOPTE GENEALOGIE

De genealogie van de eerste heren van Teylingen is enigszins vaag. In de 12de eeuw komen we een Gerard van Teylingen tegen in een oorkonde van 7 oktober 1143. Gerard moet in 1164 zijn overleden. Zoon Hugo van Teylingen was getuige bij een oorkonde van 28 augustus 1162 en overleed in 1172. De naam Hugo zien we later vreemd genoeg bij de Van Teylingens

niet meer terug. In 1198 krijgen we vaste grond onder de voeten als de vermeende zoon van Hugo, Willem I van Teylingen, getuige is bij een oorkonde die is uitgevaardigd door graaf Dirk VII te Lisse. Deze Willem koos na het overlijden van Dirk VII in 1203 partij voor diens jongere broer, ook Willem genaamd, in de successieoorlog die daarop volgde. Deze oorlog zou bekend worden onder de naam 'Loonse oorlog'

Afb.1: Het oorspronkelijke kernbezit van de Heren van Teylingen, 'De Heemwerf en de zes morgen'. Fragment van de kaart van Rijnland door Floris Balthasars uit 1615.

(1203-1207). Zo genoemd naar Lodewijk van Loon, de kersverse echtgenoot van het enige nog in leven zijnde kind van Dirk VII, dochter Ada. Haar moeder Aleida maakte zich sterk om haar dochter op haar vaders stoel te krijgen. Holland was echter een zwaardleen, wat inhield dat dit recht alleen aan rechtstreekse mannelijke nakomelingen voorbehouden was. Broer Willem vond dat hij daarom meer recht op de titel graaf van Holland had dan zijn nichtje en werd daar later in gesteund door de Hollandse adel. Ada zocht steun bij Lodewijk van Loon, maar zij verloren de strijd. Willem werd in 1213 door Otto IV officieel erkend als graaf van Holland, maar was dit in de praktijk al jaren. Als dank en zeker ook uit strategisch oogpunt verzezen er tijdens zijn bewind vele burchten die het graafschap moesten beschermen. Het oorspronkelijke kernbezit van de heren van Teylingen bestond uit de *Heemwerf ende zes morgen*. Op de Heemwerf kwam de ringburcht, de bijgebouwen en een boomgaard. Op de zes morgen (ca. 51000 m²) zal van oorsprong het boerenbedrijf zijn uitgeoefend. Het geheel was door de Watering en de Beek omgeven (afb.1). De Beek zou ter afwatering van het achterland, in de vroege 15de eeuw door de strandwal gegraven worden, richting de poelen achter Lisse.

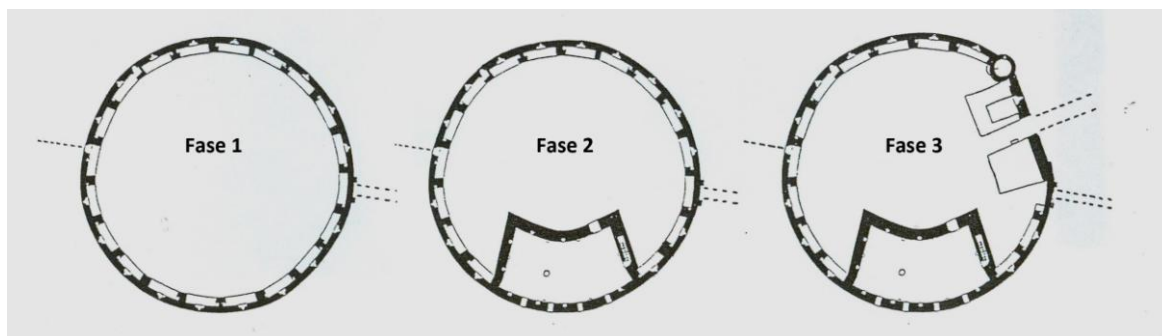
DE BOUW VAN DE RINGBURCHT

Willem I van Teylingen is de bouwheer van de ringburcht in zijn oorspronkelijke vorm geweest (zie afb.2, fase 1). Een ronde waterburcht met een diameter van ca. 37 m, met aan de binnenkant 20 weerbogen. Opgemetseld uit kloostermoppen met een formaat van 28/31

x 14/15 x 8/9, een datering uit het begin van de 13de eeuw en ruim 7 m hoog. Aan de voet had de muur een dikte van 2,25 m. De weergang boven de spaarbogen, inclusief de toen aanwezige kantelen, had een dikte van 2,15 m. De hoofdingang was aangebracht in één van de spaarbogen aan de noordoostkant en lag recht tegenover het uitvalspoortje aan de zuidwestkant. Het niveau van de grond binnen de ringburcht lag 1,70 m hoger dan het maaiveld daarbuiten. In de spaarbogen waren schietsleuven voor boogschutters aangebracht. De ringburcht was in feite meer een toevluchtsoord waar men zich in tijden van gevaar kon terugtrekken. Naar verwachting lagen de woonvertrekken destijds mogelijk op de plek van de latere voorburcht.

DE BOUW VAN DE WOONTOREN.

De verschillende bestaande genealogieën van het geslacht Van Teylingen zijn zeker niet eenduidig. Willem I van Teylingen had bij zijn overlijden drie zonen in leven, te weten: Willem, Dirk en Gerard. Dirk werd de stamvader van het geslacht Brederode, Gerard vinden we terug op het Huys te Heemskerck, het latere Marquette. Willem volgde als Willem II van Teylingen zijn vader op. Het moet deze Willem geweest zijn die in 1244 kwam te overlijden. De sterfdatum van zijn vader blijft daarbij in het ongewisse. Willem II werd opgevolgd door zijn zoon Dirk, die de bouwheer van de woontoren is. Deze Dirk is dus niet dezelfde als de stamvader van het geslacht Brederode. Mogelijk is de bouw van na 1256, toen graaf Willem II bij Hoogwoud in West-Friesland sneuvelde tegen de Friezen. Zijn zootje, de latere graaf Floris V, was toen

Afb. 2: De drie fasen van de ontwikkeling van de ringburcht, Aad van der Geest.

net twee jaar oud. Het voogdijschap over Holland was tot 1258 in handen van Floris de Voogd, de broer van graaf Willem II. Tot 1263 lag de verantwoording bij hun beider zus Aleid van Avesnes en tot medio 1266 bij Hendrik, de bisschop van Utrecht en Otto, de graaf van Gelre. Dirk van Teylingen maakte samen met de heren van Amstel, Haarlem en Voorne een einde aan die hegemonie om zelf de touwtjes strak in handen te nemen. Met name Dirk zou zich hierbij niet onbetuigd laten. Berichten uit die tijd wijzen erop dat hij al enige jaren met de opvoeding van de jonge Floris betrokken moet zijn geweest. De bouw van de woontoren zou daarom uit deze periode kunnen stammen. Misschien zijn er destijds van hogerhand fondsen vrijgemaakt voor een meer comfortabele en prestigieuze woonruimte.

Misschien was het ook wel een project ter verhoging van de nieuw verworven status. In ieder geval moet deze in die tijd toch gigantische woontoren voor de bewoners in de omgeving een soort van wereldwonder geweest zijn. Eén van de eerste oorkonden die de jonge Floris uitvaardigde nadat hij meerderjarig (12 jaar) was geworden, werd opgesteld in Teylingen, naar verwachting in de nieuwe woontoren. (zie afb. 2, fase 2)

Acta sunt hec apud Teylingen (gedaan te Teylingen) staat er geschreven en is gedateerd 19 december 1266. Bij de getuigen staat *Domini Theoderici de Teilingen*. In de oorkonde werden de voorrechten van Leiden bevestigd en vermeerderd.

DE BOUW VAN HET POORTGEBOUW

Dirk van Teylingen kwam in 1283 te overlijden en enkele weken na hem zijn zoon Willem, die genoemd was naar zijn grootvader. Deze Willem III had geen rechtmatige opvolgers, zodat Teylingen aan het graafschap verviel zoals gebruikelijk in die dagen. Floris V liet zijn *Amice*, de schone en elegante Catharine de Durbuy er wonen. Zij zou er tot aan haar dood in 1328 dan ook verblijven. Na een grondige restauratie in 1337–1338 werd Teylingen de ambtswoning van de houtvesters van Holland en zou dat tot aan de omwenteling in 1795 blijven.

Tijdens die verbouwing is de voorloper van het huidige poortgebouw in de ringmuur aangebracht (zie afb.2, fase 3). De oorspronkelijke ingang links ervan werd dichtgemetseld, maar is nog steeds zichtbaar. Eind 14de eeuw vonden er wederom grote herstelwerkzaamheden aan het slot plaats en werd op de voorburcht een nieuw en imposant poortgebouw bijgebouwd. In de periode 1405-1407 werd op de voorburcht een nieuw en comfortabel woonhuis gebouwd. Rond deze tijd verkreeg Margaretha van Bourgondië, de moeder van Jacoba, Teylingen in eigendom. Op 9 oktober 1436 kwam Jacoba van Beieren, naar wordt aangenomen, hier te overlijden.

NEERGANG EN LAATSTE OPBOUW

Na het beleg van Haarlem lagen de oude ringburcht en de bijgebouwen er in 1573 niet al te florissant meer bij en de krijgsprikelen rond het beleg van Leiden deden daarna de rest (zie afb.3). Ook fungeerde het slot en de bijgebouwen ongetwijfeld als steengroeve voor omwonenden, die daar maar al te graag gebruik van gemaakt zullen hebben. Bij de laatste restauratie van de ringmuur van de oude Dorpskerk in 1988, bleek dat de oude ringmuur ooit gefundeerd moet zijn geweest op kloostermoppen afkomstig van slot Teylingen. Nadat onze streekgenoten waren bijgekomen van de laatste oorlogshandelingen, werd er eind 16de en

Afb. 3: De Heemwerf in 1596, door Simon Aernstz van Buningen. Het origineel bevindt zich in het Nationaal Archief in Den Haag, collectie Hingman 2317

begin 17de eeuw aan het herstel van kerken, kastelen en dorpen begonnen. Van 1610 tot 1620 was Reinier van Oldenbarnevelt, luitenant-houtvester van Holland. Enkele maanden nadat zijn vader Johan eind 1619 werd onthoofd, is hij uit zijn ambt gezet. Drie jaar later zou hem hetzelfde lot als zijn vader treffen. Slot Teylingen is onder zijn bewind echter wel geheel gerestaureerd en opnieuw opgebouwd. De gehavende woontoren kreeg een nieuw dak en de grote dubbele vensters nieuwe luiken. Gebruikmakend van de restanten van het oude poortgebouw op de voorburch, werd een nieuwe toegangspoort neergezet. De oude behuizing op de voorburch, waar Jacoba was overleden, werd

geheel verwijderd en vervangen door een gigantisch nieuw tweebeukig woonhuis, voorzien van trapegevels. Afb.4 laat slot Teylingen zien in al zijn grandeur van rond 1660 toen dit schilderij gemaakt is. Het voormalige poortgebouw in de ringmuur zou echter pas in 1663 tot jagershuis verbouwd worden en dat is hier duidelijk nog niet het geval. In 1676 zou een felle uitslaande brand de oude woontoren treffen, waarbij het interieur en het dak geheel verloren gingen. Het zou nooit meer opgebouwd worden. De gebouwen op de voorburch hebben het tot aan het begin van de 19de eeuw uit kunnen houden en werden in 1803 gesloopt.

Afb.4: Teylingen in welstand rond 1660.

Anoniem schilderij op canvas. Het hangt in bruikleen in het Muiderslot, maar is eigendom van het Rijksmuseum in Amsterdam.

Bronnen:

De archeologie van Teylingen en Brederode, Jaarboek 2004, Kastelenstichting Holland en Zeeland.

De ruïnes van Teylingen en Brederode verbeeld, Jaarboek 2005, Kastelenstichting Holland en Zeeland.

Diverse genealogiën van het geslacht Van Teylingen, Wikipedia.

Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299, Dr. A.C.F. Koch 1970.

Oorlog om Holland 1000-1375, Ronald de Graaf 2004.

Over de datering van middeleeuwse baksteen uit Holland, EHP Cordfunke, in *Westerheem* jaargang 64, nr. 4 augustus 2015.

Ridderschap in Holland, Antheun Janse 2001.

Teylingen, A.M. Hulkenberg 1984.

Ruïne van Teylingen, NKS en ANWB 1981.